

Фауст (переказ скорочено)

Йоганн Вольфганг Ґете

Дійові особи:

Фауст

Мефістофель

Маргарита

Валентин

Вагнер

З и б е л ь

Студенти, солдати, мешканці міста, діти, простий люд.

Дія відбувається у середньовічній Німеччині.

Присвята

Знов близитесь ви, постаті туманні,

Що вже мені з'являлися колись.

Чи держу вас? Чи знову тій омані

Мої чуття прихильно піддалися?

Ви ринете! Пануйте ж, нестриманні,

Коли вже ви так владно піднялися;

Моя душа бентежно молодіє,

Коли від вас чудовний дух повіє.

Ви принесли веселих днів картини

І образів навіки любий рій;

І першого кохання й дружби тіні

Встають, немов у казці престарій.

Згадалися життя зиг'заги звинні,

Минулий жаль, і втрати біль гіркий,

І ймення тих, що їх зрадлива доля

В цвіту стяла, мов квіти серед поля...

Пісень моїх не чують ніжні душі,

Що слухали пісні юнацьких днів;

Розвіялись бесіди наші дружні,

Їх відгомін давно вже відбринів.

Кругом чужі, хоч, може, й не байдужі,

Та їх хвала не радує чуттів;

А ті, що їх, мов рідні, привітають, —

Розкидані, десь по світах блукають.

І знов мене привиддя полонили,

Неначе звуть в мовчазне царство ена.

Колишній спів мій, майже заанімілий,

Лунає знов, мов арфа чарівна;
Я стрепенувсь, і сльози забриніли,
І серце враз відтало аж до дна...
Теперішнє здалека ледве мріє,
А що пройшло — ізнов живе і діє.

Пролог у театрі

Директор театру, Поет і Комічний актор розмірковують про художнє мистецтво. Чи повинне мистецтво слугувати широкому загалу, чи має залишатись вірним своєму високому призначенню? Ця розмова є відбиттям поглядів самого автора на мистецтво.

Пролог на небі

Господь, архангели (Рафаїл, Гавриїл і Михаїл) і Мефістофель

Архангели співають хвалу діянням Господа, що створив Усесвіт. Вони малюють картину природи, велич якої неможливо досягнути розумом.

Цей спів Мефістофель перериває своєю саркастичною реплікою: "О Господи, ти знов між нас явивсь, питаєш, як ідуть у кого справи..." Виявляється, не все на землі так чудово, як здається. Сам Мефістофель є свідком лише "мізерності людської" на землі.

Господь намагається заперечувати таке ставлення до людей і наводить приклад: життя вченого Фауста — свого вірного і старанного раба. На це Мефістофель заперечує, що "його думки на безум хворі", що він не схожий на інших рабів, що в ньому немає покірності й спокою. Він відзначає суперечливу, роздвоєну натуру Фауста:

Його думки, на безум хворі,
Ширяють десь в непевній далині.
То з неба б він зірвав найкращі зорі,
То пив би він всі радощі земні;
Та ні земля, ні далі неозорі
Не вдовольнять тієї маячні.

Мефістофель пропонує Господу парі. Він каже, що може дати Фаустові земні радощі, котрі захоплять його і примусять забути про високі пориви до знань. Бог погоджується і дозволяє Мефістофелю піддавати Фауста будь-яким спокусам, вважаючи, що відчуття виведе Фауста з глухого кута. Мефістофель упевнений, що виграє, що примусить Фауста "...плазувати у пилу". Якщо Фауст визнає себе задоволеним життям, його душа буде віддана Мефістофелю.

Починається грандіозна боротьба добра і зла.

Частина перша

Сцени I-II

Кабінет вченого заповнений товстими книгами та науковим обладнанням... Ніч. Доктор Фауст працює над рукописом. Його думки оповиті сумом: багато років він намагався пізнати таємниці світу, але тепер, наприкінці життя, старий вчений побачив та зрозумів усю безплідність людського розуму та усієї науки.

У філософію я вник,
До краю всіх наук дійшов —

Уже я й лікар, і правник,
І, на нещастя, богослов...
Ну і до чого ж я довчивсь?
Як дурнем був, так і лишивсь.
Хоч маю докторське звання
І десять років навмання
Туди й сюди, навкрив-навкіс
Воджу я учнів своїх за ніс, —
А серце крається в самого:
Не можем знати ми нічого!

Фауст з приятелем Вагнером гуляють містом. Люди поважають Фауста. Приятель каже, що лікар повинен пишатися цим. Однак той відповідає, що, лікуючи людей, він не завжди певен, чи допомагає їм покращити життя. Фауст зізнається Вагнерові, що у ньому живуть дві протилежні людини, що не поступаються одна одній. Одна палка і лине до землі, а інша — за хмари, готова вирватися з тіла.

На прогулянці до друзів приєднується якийсь чорний пес. Спочатку Фауст лякається: пес здається йому примарою. Але приятель заспокоює його. Фауст бере собаку до себе.

Сцени III-IV

Фауст звертається до злого духа, проклинаючи землю, мрії, науку, навіть самого Бога. У цю мить перед ним з'являється Мефістофель і пропонує доктору багатство, владу, визнання. Але все це не потрібно Фаусту. Єдине, що може його зацікавити — це повернення молодості. Тоді Мефістофель погоджується повернути доктору молодість за однієї умови: тут, на землі, Мефістофель буде слугою Фауста, але там, у пеклі, доктор віддасть сатані свою душу.

Сцени V-VI

Мефістофель веде Фауста у місто і показує, яке веселе життя може бути в нього, якщо він погодиться підписати договір.

Щоб розвіяти останні сумніви Фауста, Мефістофель показує доктору привід прекрасної Маргарити. Старий підписує договір.

Мефістофель дає Фаусту кубок, спорожнивши який, старий доктор перетворюється на юнака...

На площі маленького міста — дуже весело. Сміх та жарти не захоплюють лише одну людину — Валентина, брата Маргарити, який змушений іти на війну і залишити сестру зовсім одну. Юнак хвилюється за долю дівчини і благає Бога захистити Маргариту від зла та спокуси. Друзі Валентина — Зібель та Вагнер — обіцяють піклуватися про дівчину.

У цю мить на площі з'являється Мефістофель та починає творити дива.

Сцени VII-XVII

Мефістофель повертає Фаусту молодість, він зводить доктора з відьмою, котра омолодила його, давши випити чарівного напою, й зробила його більш сприйнятливим

до насолод. Фауст тепер молодий, красивий, кров його кипить, і він не знає більше вагань у своїй рішучості пізнати всі насолоди життя й досягнути вище щастя. Мефістофель радіє з того, що примусив його забути про потяг до знань і науки.

Вирішивши спокусити Фауста земними радощами, він знайомить його з Маргаритою, або Гретхен, — чистою та цнотливою дівчиною з небагатої сім'ї.

Побачивши Маргариту на вулиці, Фауст підходить до неї, але дівчина розмовляє з ним коротко та непривітно — вона поспішає покинути площу. Фауст впадає у сум. Але Мефістофель обіцяє допомогти підкорити її серце. Він запевняє Фауста в тому, що дівчині сподобаються дивні подарунки, які принесе їй юнак. Біля дверей Маргарити Мефістофель залишає скриню з подарунками.

Маргарита знаходить коштовності й, піддавшись спокусі, приміряє прикраси.

Подальші дії Мефістофеля ще більш підступні. Завдяки його чарам, ця скромна, лагідна й наївна дівчина не просто стає коханою Фауста, але згодом, за його порадою, погоджується приспати свою матір, щоб та не заважала їхнім побаченням.

Сцена XVIII

Маргарита молиться у храмі:

О Діво,

Глянь милостиво,

За гріх мій Бога вмилосердь!

Мечем пробита,

Жалем повита,

Ти зриш святого Сина смерть.

Отця зовеш ти

Й зітхання шлеш ти

До неба, скорбі повна вщерть.

Хто знає,

Як крає

Це серце біль трудний?

Як душа моя страждає,

Чим тремтить, чого жадає —

Видно лиш тобі одній!

Чи то б куди пішла я —

Тяжка, тяжка, тяжкая

На серденьку печаль!

Чи то одна сиджу я —

Тужу, тужу, тужу я,

Терзає душу жаль.

Скропила я ції квіти

Росою, ах! сліз моїх,

Коли я рано-вранці

Для тебе рвала їх.
Як промені веселі
Заграли крізь вікно,
Ридаючи, в постелі
Сиділа я давно.
Спаси! Одринь ганьбу і смерть!
О Діво,
Глянь милостиво,
За мене Бога вмилосердь!

Але у відповідь чує слова Мефістофеля: "Від неба ти відпала і пеклу віддана!".
Маргарита чує голоси духів і непритомніє!

Сцени XIX-XXIV

До брата Маргарити, Валентина, доходять чутки, що його сестра вже давно не є прикладом моралі. Проходячи повз вікна Гретхен, Валентин випадково зустрічається з Фаустом і Мефістофелем. Здогадуючись, що один з них сестрин коханець, він кидається в бійку. За знаком свого компаньйона ("Сміливіше, докторе! Шпагу! Вперед!") Фауст приймає бій. Разом з Мефістофелем вони змагаються з Валентином. Фауст убиває брата Маргарити.

Маргарита кидається до брата, намагаючись полегшити його страждання, але той відштовхує сестру, проклинає її і пророкує ганебну смерть.

Маргарита втрачає розум.

У хвилину відчаю вона вбиває свою новонароджену дитину. Безумну жінку заточують у в'язницю як злодійку. Вона засуджена до страти.

Сцена XXV

Фауст з Мефістофелем непомітно проникають до в'язниці, щоб визволити жінку. Але їм треба поспішати. Усе треба зробити вночі — поки сплять сторожі.

Та Маргарита починає сварити коханого за холодне ставлення до неї. Потім жінка розповідає про те, як утопила дитину. Вона каже Фаусту, що немає гіршої долі, ніж ходити з хворою совістю завжди з оглядкою, чи нема позаду ворогів чи засідки — й відмовляється йти за ним на волю. Він вирішив вивести її силою. Але Маргарита па здивування виявляється рішучою й знову відмовляється.

Фауст і Мефістофель залишають в'язницю вдвох, так і не вмовивши Маргариту йти з ними. "Я покорюся Божому суду", — відповідає дівчина. Йдучи, Мефістофель каже, що Маргарита приречена на муки. Однак голос вище сповіщає: "Врятована!". Надавши перевагу лютій смерті і каяттю перед втечею, влаштованою дияволом, Маргарита врятувала свою душу.

II частина

Останній монолог Фауста

Фауст знову старий і відчуває, що життя добігає кінця. До того ж він осліп і перебуває у повній темряві, один на один зі своїми думками. Та він все ще прагне здійснити свою заповітну мрію: збудувати греблю, щоб вибороти у моря шматок землі,

що її кожного року поглинає морський приплив, позбавляючи її родючості.

Мефістофель вже відчуває близьку смерть Фауста й скликає лемурів, злих духів, щоб підготувати йому могилу. Він сподівається, що душа Фауста потрапить до його рук, згідно давньої домовленості. А Фауст, натхненний ідеєю будівництва, продовжує віддавати накази будівельникам, не здогадуючись про те, хто вони є такі.

В його уяві виникає така грандіозна картина багатой, родючої й процвітаючої країни, де живе "народ вільний на землі вільній", що він промовляє сокровенні слова про те, що хотів би зупинити мить:

Край гір лежить гниле багно,
Весь край струїть грозить воно;
Його ми мусим осушити
І тим наш подвиг довершити.
Мільйонам ми настаним місця тут —
Стихію збере їх свободний труд.
Простелять лани широкополі,
Стада рясні заграють на роздоллі,
Круті горби зведе трудящий люд,
Укриє їх узорами споруд —
І заживе в цім краї, як у раї...
Хай спробують де греблю ту прорвать —
Здолає гурт прорив затамувать.
Служить цій справі заповідній —
Це верх премудрощів земних:
Лиш той життя і волі гідний,
Хто б'ється день у день за них.
Нехай же вік і молоде й старе
Життєві блага з бою тут бере.
Коли б побачив, що стою
З народом вільним в вільному краю,
Я міг би в захваті гукнути:
Спинись, хвилино, гарна ти!

Вимовивши останні слова, Фауст падає на руки лемурів і помирає. Мефістофель уже передбачає мить, коли згідно з домовленістю заволодіє Фаустовою душею, однак тут з'являються небесні сили, і починається боротьба злих духів з добрими. Янголи розкидають троянди, що загоряються від вогняних подихів бісів і печуть тіло Мефістофеля. Не витримавши боротьби, біси тікають, а янголи несуть душу Фауста на небеса.

Душа Фауста врятована.

Переклад з німецької — М. Лукаш

Коментар

Твори Гете завжди народжувалися як відгук на безпосередні життєві враження і

переживання. Красу та значимість сюжету про Фауста Гете, з його тонким сприйняттям старовини, відчув ще в юності. Письменник віддав основній книзі 62 роки свого життя. Він знав не тільки легенду про Фауста, а й літературні обробки. Використав він також і легенду про Симона-мага. Письменник знайшов простий спосіб, як поєднати ці два сюжети: Мефістофель омолоджує вченого і перетворює його на юнака. Фауст Гете має мало спільного зі своїми прообразами. Автор наділив свого Фауста рисами людини не середньовіччя, а епохи Відродження.

Твір складається з Присвяти, Театрального вступу, Прологу та двох частин.

У "Пролозі на небі" змальовано зустріч Господа та його архангелів із Мефістофелем, яка набуває символічного значення. Основний предмет розмови — людина. Що є людина на землі — "божественне створіння", яке прагне істини, чи "тварина із тварин"? Яке її місце в світі? Ця головна проблема прологу визначає ідейний зміст усієї трагедії "Фауст".

Образ Фауста у поемі уособлює все людство, але сам він не є ідеальною особистістю. Фауст не задоволений набутими знаннями і завжди прагне більшого. Саме в такі хвилини він звертається до Біблії, починає її перекладати, але не погоджується із першими ж словами. Герой впадає у відчай і навіть вирішує покінчити життя самогубством. Мефістофель знаходить Фауста в його кабінеті, де той вкотре б'ється над розкриттям таємниць світу, і укладає з ним угоду: він задовольнить будь-які бажання і забаганки вченого, ні в чому не буде перешкоджати, але тієї миті, коли Фауст відчує задоволення життям і щастя, він мусить померти, а душа його належатиме Мефістофелю. І це буде плата за земне блаженство. Згодом Мефістофель повертає Фаусту молодість, і той закохується у молоду вродливу дівчину Гретхен. Мефістофель вважає, що саме цю мить Фауст визнає найпрекраснішою в житті, але помиляється.

Фауст довго жив і багато страждав. Він постійно сумнівався і шукав, знаходив і втрачав, часто відчував невдоволення. І тільки серед природи, відчуваючи себе її невід'ємною частиною, він сприймає світ, як гармонію. Життя принесло йому короткі моменти щастя і довгі роки страждання і відчаю, але наприкінці свого життя Фауст розуміє, що все це було не даремно.

Фауст — це вічний образ, він не випадково став надбанням світової культури, бо в кожний історичний період втілював характерні риси й ознаки часу.